

РІВЕНЬ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ДОВІРИ СЕРЕД ОСІБ РІЗНИХ ВІКОВИХ КАТЕГОРІЙ

LEVEL OF INTERPERSONAL TRUST AMONG PERSONS OF DIFFERENT AGE CATEGORY

Пережитий досвід завданих травм, проблеми, викликані тенденціями до міграції серед українського суспільства, спонукають до вивчення більшої кількості методів з оптимізації функціонування соціуму. Важливість дослідження полягає в корисності самого акту довіри для розвитку суспільства. Довіра виконує культуротворчу, політичну, комунікативну, миротворчу, самоорганізаційну і синергійну функції, що уможливорює попередження багатьох суспільних криз, викликаних як самими воєнними діями, так і попередньо вказаними тенденціями до міграції. З метою пошуку нових шляхів до синергії суспільства теоретично обґрунтовано й емпірично досліджено зв'язок між фазами життєвого циклу (за Ш. Бюлер) і проявами міжособистісної довіри. Для досягнення мети використано методологічний підхід дослідження. Використано методику «Довіра» І. Семків; «Методику оцінки довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (за А. Купрейченко) (адаптована О. Савченко, В. Петренко, А. Тімаковою), а також застосовано критерії: Крускала-Уоліса і коефіцієнт кореляції Спірмена. Результати дослідження полягають у виявленні різниці рівня прояву міжособистісної довіри до інших (за різними методиками) зі зміною фаз життєвого циклу особистості. Відмінностей відповідно до фаз життєвого циклу в рівні прояву довіри до наставників (за шкалою методики І. Семків) і довіри до світу (за шкалою методики О. Савченко) не виявлено. На основі кореляційного аналізу виявлено зв'язки великої сили між показниками фаз життєвого циклу і міжособистісною довірою, а також з довірою до світу. На основі кореляційного аналізу можемо стверджувати, що зв'язку з віком не набули такі шкали: «довіра до наставників» (за І. Семків) і «довіра до інших» (за О. Савченко), що може свідчити про те, що в рівні довіри до наставників фаза життєвого циклу не задає змін у рівні прояву довіри до об'єкта взаємодії.

Ключові слова: міжособистісна довіра, фази життєвого циклу, життєві цілі, довіра до світу, функції довіри.

Trauma and migration-related challenges in Ukrainian society necessitate the exploration of new methods for optimizing social functioning. The importance of the study lies in this study emphasizes the pivotal role of trust in fostering societal resilience and cohesion. Trust fulfills multifaceted functions-cultural, political, communicative, and synergistic-enabling the prevention of social crises triggered by war and migration. In order to find new ways to the synergy of society, the connection between the phases of the life cycle (according to C. Bühler) and manifestations of interpersonal trust was theoretically substantiated and empirically investigated. To achieve the goal, a methodological approach to the study was used. The "Trust" methodology by I. Semkiv was used; "Methodology for assessing the trust/distrust of an individual in the world, in other people, in oneself" (according to A. Kupreychenko) (adapted by O. Savchenko, V. Petrenko, A. Timakova), and the following criteria were applied: Kruskal-Wallis and Spearman correlation. The results of the study are the revealed difference in the level of manifestation of interpersonal and trust in others (according to different methods) with a change in the phases of the personality's life cycle. No differences were found in accordance with the phases of the life cycle in the level of manifestation of trust in mentors (according to the scale of I. Semkiv's methods) and trust in the world (according to the scale of O. Savchenko's methods). Based on the correlation analysis, strong connections were found between the indicators of the phases of the life cycle and interpersonal trust, as well as with trust in the world. Based on correlation analysis, we can state that the following scales did not acquire a relationship with age: "trust in mentors" (according to I. Semkiv) and "trust in others" (according to O. Savchenko), which may indicate that in the level of trust in mentors, the phase of the life cycle does not determine changes in the level of trust in the object of interaction.

Key words: interpersonal trust, life cycle phases, life goals, trust in the world, trust functions.

УДК 159.923.7

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.1.24>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Кравців В.В.

аспірантка кафедри психології
Херсонський державний університет
ORCID ID: 0000-0003-4261-4281

Постановка проблеми. Початок повномасштабного вторгнення призвів до хвилі нових досліджень концепту «довіра» і набув нової актуальності внаслідок завданих травм пережитого досвіду, а також шляхом зміни умов існування, а тому й деформації довіри. Активність вивчення довіри зростає в українському науковому просторі з метою покращення динаміки цього акту.

Зі збільшенням тенденції до еміграції варто дослідити питання того, як вік особистості (у межах дослідження – фази життєвого циклу) впливає на рівень міжособистісної довіри [7], аби уможливити кращий вплив на формування довіри за допомогою врахування чинників, що мають вплив на цей процес.

Важливість дослідження полягає в корисності самого акту довіри для розвитку суспільства [6, с. 15]. Довіра виконує культуротворчу, політичну, комунікативну, миротворчу, самоорганізаційну і синергійну функції, що уможливорює попередження багатьох суспільних криз, викликаних як самими воєнними діями, так і попередньо вказаними тенденціями до міграції (табл. 1).

Концепт «довіра» вивчали безліч закордонних і українських науковців, досліджуючи питання тлумачення самого концепту, так і його розвитком і чинниками, що визначають його динаміку (А. Менегеті, К. Роджерс, Ф. Фукуяма, П. Штомпка, В. Москаленко, Г. Циганенко, О. Лашко, К. Круглов,

Н. Крива, О. Шевченко, С. Шевченко, Т. Супрунець, А. Буряк).

Вивчення чинників, що впливають на формування довіри, є доповненням до вже накопиченого досвіду з вивчення цього концепту, але вивчення її в межах вікових категорій (фаз життєвого циклу) надає цьому питанню подальшого розвитку й уможливорює відкриття розв'язання нових проблем, перед яким постало українське суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Довіру вивчають у різних сферах наукового знання, на основі цього попереднє наше дослідження було спрямовано на систематизацію уявлень і розроблення теоретичної моделі формування міжособистісної довіри, у межах якої виокремлено структуру, умови, чинники і функції міжособистісної довіри [6, с. 15]. На основі цього дослідження окреслено подальшу перспективу з розширення теоретичної моделі довіри, з додаванням нових умов і чинників з її формування. Розв'язання цього питання уможливило використання методологічного підходу.

Методологічний підхід полягає в тому, щоб виокремити досліджувані об'єкти (у нашому дослідженні це міжособистісна довіра) й інтерпретувати отримані результати, з урахуванням визначеного ракурсу досліджуваного об'єкта (у цьому дослідженні це фази життєвого циклу), що відрізняються за своїм змістом. Такого тлумачення методологічному підходові надає І. Сердюк, досліджуючи, власне, саме поняття в українському науковому просторі [10, с. 57]. Відповідно до цього стратегією дослідження є виокремлення і дослідження міжособистісної довіри за допомогою різних методик, що буде уможливлювати її вивчення з різних ракурсів і зіставлення цих результатів з показниками фаз життєвого циклу. На основі цього зауважимо, що частиною стратегії цього дослідження є вивчення фаз життєвого циклу, як суб'єктивного чинника формування довіри.

Відповідно до розробленої теоретичної моделі довіри формування довіри можемо зазначити, що фази життєвого циклу можуть належати до чинників формування довіри [6, с. 15]. Чинники можуть

здійснювати вплив, як позитивний, так і негативний, на динаміку акту довіри. У моделі виокремлено також третій вид впливу чинників на динаміку міжособистісної довіри – амбівалентний за природою. Відповідно, можемо висновувати, що фаза життєвого циклу може мати один із трьох характерів впливу на формування довіри.

В інтерпретації результатів послуговуємося поняттям «фаза життєвого циклу особистості», що розкрито в дослідженні Ш. Бюлер, яка, вивчаючи тенденції щодо висловлювань до власного життя (поділяє їх на дві групи: твердження про щасливі й нещасливі події, а також група тверджень про очікувані досягнення), виокремила етапи самовизначення особистості в її життєвих цілях [11, с.198]. Результати досліджень уможливили виокремлення п'яти життєвих фаз за характеристикою «визначення життєвих цілей»: 1) фази до визначення життєвих цілей (до 15 років); 2) попередньо підготовча фаза до визначення життєвих цілей (від 15 до 25 років); 3) конкретне самовизначення життєвих цілей (від 25 до 45–50 років); 4) оцінювання попереднього життя і визначення успішної чи невдалої реалізації (від 45–50 до 60–65 років); 5) фаза, за якої визначається майже повна реалізація і починається життя після самовизначення [12, с. 186]. У дослідженні послуговуємося більш ранніми результатами досліджень Ш. Бюлер, де чіткіше розмежування поділу на фази за віком (див. рис. 1), а також використали назви цих фаз, що пропонує до наукової картини К. Боровська в межах дослідження мотиваційного спрямування до ведення бізнесу осіб різного віку [1, с. 29] а саме : 1) дитинство; 2) юність; 3) дорослість; 4) солідний вік; 5) похилий вік. Використання такої періодизації й відповідних назв уможливить уніфікацію уявлень в українському науковому просторі, а також дозволить інтерпретувати результати в межах трьох вибірок опитуваних : юного віку, дорослого і солідного.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження зв'язку між фазами життєвого циклу і проявами міжособистісної довіри.

Таблиця 1

Функції довіри

Для суб'єкта довіри	Для обох сторін довіри	Функції для об'єкта довіри	Функції для суспільства
– розвивальна; – афективна (переживання цілісності з об'єктом довіри); – креативна (уможливорює спрямування суб'єкта до нового і виникнення ризику, для якого властивий розвиток потенцій особистості); – прогностична (стосовно результату взаємодії); – більша відкритість та ініціативність у спілкуванні; – більша готовність вступати у тривалі відносини	– розв'язання конфліктів; – самовираження і самовдосконалення; – комунікативна; – аксіологічна (регулятор у набутті, засвоєнні цінностей); – підвищення рівня мобілізації, активності й свободи; – адаптивна; – синергія взаємодії; – максимальна вигода обом сторонам, – прояв взаємної довіри	– звільнення від підозрілості та насто-роженості; – тимчасове припинення нормальних соціальних обмежень і заборон – як фундамент для креативності; – підвищення власної надійності для інших взаємодій; – - терапевтична	– політична і культуротворча; – комунікативна; – долає синдром «плюралістичного невігластва»; – заохочує толерантність; – приборкує прояви міжгрупової ворожнечі; – сприяє почуттю ідентичності; – рушій самоорганізації суспільства; – синергічний механізм соціального узгодження

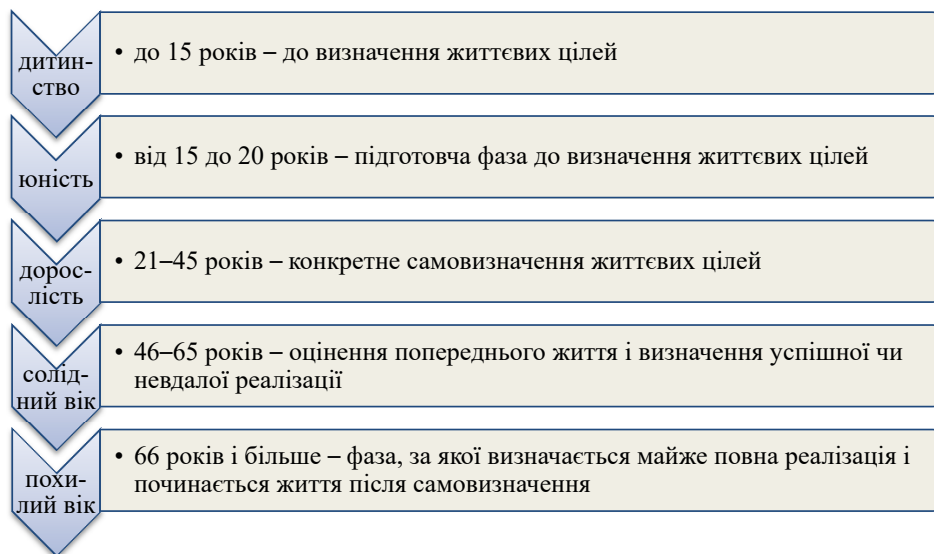

Рис. 1. Фази життєвого циклу особистості за Ш. Бюлер

Виклад основного матеріалу. Для вимірювання рівня міжособистісної довіри дібрано методики, що описано нижче, а для визначення фази життєвого циклу використовуємо відповіді опитуваних на запитання в кінці опитування «Вкажіть ваш вік».

Довіру розуміємо як акт у відносинах між суб'єктом і об'єктом, з попередньо виявленими: позитивним очікуванням від об'єкта довіри, з певним емоційним ставленням і наділенням об'єкта надійністю до тої величини, допоки суб'єкт набуде готовності ризикувати й бути вразливим перед об'єктом. Прояв довіри, що визначає якість відносин, є довірою між людьми (що є проявом довіри до світу) (рис. 2).

Зазначимо, що серед результатів багатьох науковців виявлено два прояви довіри: довіри до себе і довіри до світу. «Світ» як феномен містить у собі об'єкти для міждисциплінарних досліджень: суспільство, плоди його діяльності та його учасники. На основі цього серед проявів довіри до світу виокремлюємо: «довіру як рису особистості», «довіру як культурне правило» і «довіру як якість відносин (довіру до людей)», остання з яких і є об'єктом нашого дослідження, виокремлена як «міжособистісна довіра» [2, с. 72]. Надалі з розу-

мінням класифікації проявів довіри розширюємо можливості інтерпретації отриманих результатів, з урахуванням усієї ширини природи міжособистісної довіри.

Для вивчення міжособистісної довіри використано методику «Довіра» І. Семків, що уможливорює дослідження довіри до різних сфер соціальної дійсності [9, с. 9]. Методика є авторською і розроблена з метою уникнення визначення лише загальних показників довіри, уможливаючи дослідження довіри в різних сферах соціальної дійсності. Методика містить такі шкали: «Міжособова довіра» – визначає рівень довіри суб'єкта до об'єктів за різним досвідом взаємодії; «Довіра до наставників» – визначає рівень довіри суб'єкта до тих представників суспільства, що могли виконувати виховну функцію протягом життя; «Довіра до інституцій»; «Міжнаціональна довіра».

Також дібрано «Методику оцінки довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (за А. Купрейченко) (адаптована О. Савченко, В. Петренко, А. Тімаковою) що уможливорює вивчення довіри як психологічного ставлення, що полягає в повазі та зацікавленості до об'єкта довіри. Твердження методики розподілено на три шкали : «Довіра до світу» – уможливорює визна-

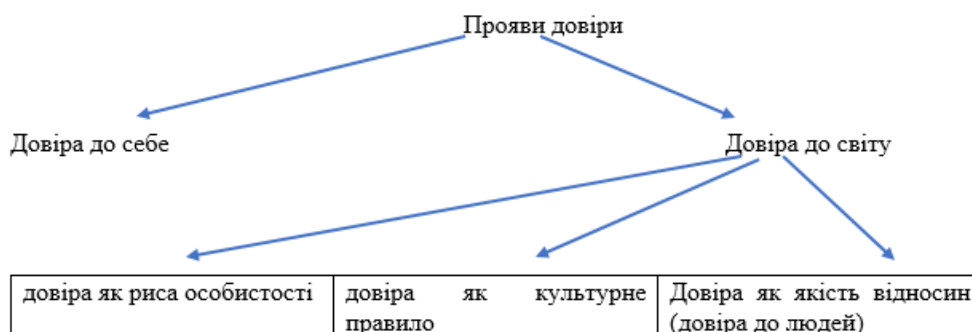

Рис. 2. Класифікація проявів довіри

чення рівня переживання безпеки й комфорту у взаємодії суб'єкта з об'єктами зовнішнього світу; «Довіра до інших» – уможлиблює визначення рівня переживання спокою і безпеки суб'єктом у ставленні до інших; «Довіра до себе» – уможлиблює визначення рівня переживання суб'єктом поваги до себе та його самоцінності [8, с. 17].

Статистичне оброблення реалізовано на основі комп'ютерної програми Excel (версія «Professional Plus 2019»). Застосовано критерії: Крускала-Уолліса, (для виявлення відмінностей в ознаці серед незалежних вибірок); коефіцієнт кореляції Спірмена (для виявлення взаємозв'язків між змінними).

У дослідженні брали участь 172 особи віком від 15 до 63 років, серед яких 72 особи чоловічої статі й 100 осіб – жіночої. Серед них 36 осіб перебувають у фазі юності; 117 осіб перебувають у фазі дорослості; 19 осіб – у фазі солідного віку.

Відповідно до результатів опитування (табл. 2) встановлено, що серед вибірок за фазами життєвих циклів більшості опитуваним властивий середній рівень прояву міжособистісної довіри (за шкалами методик І. Семків і О. Савченко). Це може свідчити про те, що довіра як риса перебуває в процесі формування. Зазначимо помітну тенденцію збільшення середнього значення рівня довіри зі зміною фаз життєвого циклу, що може свідчити про відмінність у прояві довіри між цими фазами.

Звісно, для підтвердження цього припущення необхідно виконати аналіз результатів, використавши методи статистичного оброблення.

На основі результатів дослідження здійснено аналіз за допомогою Н-критерію Крускала-Уолліса, який уможливив оцінення відмінностей між вибірками різних фаз життєвого циклу (табл. 3). На основі цього критерію ми можемо свідчити лише про зміни в рівні довіри відповідно від зміни фази життєвого циклу, проте напрямом цих змін невідомий, тому проаналізовано результати і за допомогою коефіцієнту кореляції Спірмена, аби встановити напрямом зв'язку.

На основі результатів аналізу, що подані в таблиці, можемо зробити висновок, що зі зміною фази життєвого циклу відмінність рівня міжособистісної довіри (за шкалою методики І. Семків) і довіри до інших (за шкалою методики О. Савченко) наявна, що може свідчити про те, що варто враховувати фазу життєвого циклу у вивченні довіри й здійсненні впливу на неї.

Зауважимо, що схожих висновків доходили науковці раніше, зазначаючи те, що з віком довіра набуває динаміки, у формуванні якої сенситивним періодом є підлітково-юнацький вік [4, с. 72; 3, с. 26]. Зробимо припущення, що особам фази «юність» будуть притаманні нижчі показники рівня довіри, у порівнянні з наступними фазами життєвого циклу. Про вплив віку на показники прояву

Таблиця 2

Середні значення результатів вибірок за фазами життєвого циклу

Показники	Фаза «юність»	Фаза «дорослість»	Фаза «Солідний вік»	Рівні значень
Міжособова довіра	21	22,28	25,4	Н: 7–14 балів С: 15–28 балів В: 29–35 балів
Довіра до наставників	5,6	6,2	6,7	Н: 2–4 балів С: 5–7 балів В: 8–10 балів
Довіра до інших	7,7	7	7,4	Н: 0–5 балів С: 6–8 балів В: 9–...балів
Довіра до світу	9	10	11	Н: 0–8 балів С: 9–12 балів В: 13–... балів

Примітка: Н – низький рівень показника; С – середній рівень показника; В – високий рівень показника.

Таблиця 3

Значення Н (критерій Крускала-Уолліса) відповідно до результатів різних методик

Методики вивчення міжособистісної довіри		Н	χ^2	р
«Довіра» І. Семків	Міжособистісна довіра	10,07445387	> 9,21	0,01
	Довіра до наставників	3,350308601	< 5,991	0,05
«Методика оцінки довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (за А. Купрейченко) (адаптована О. Савченко, В. Петренко, А. Тімаковою)	Довіра до інших	6,577813359	> 5,991	0,05
	Довіра до світу	4,037811401	< 5,991	0,05

Примітка: Н – показник критерію Крускала-Уолліса; χ^2 – показник критичного значення для відповідного рівня статистичної значущості; р – рівень статистичної значущості.

довіри також зазначає Г. Богданова, досліджуючи зв'язок міжособистісної довіри та соціально-демографічних показників особистості, вказуючи на нерівність показників довіри залежно від віку досліджуваних. Висновуємо, що нерівність результатів міжособистісної довіри потребує уточнення і вивчення спрямування цього впливу. Відповідно до цієї потреби здійснено кореляційний аналіз результатів.

Варто також зазначити, що відмінностей відповідно до фаз життєвого циклу в рівні прояву довіри до наставників (за шкалою методики І. Семків) і довіри до світу (за шкалою методик О. Савченко) не виявлено, що може свідчити про те, що вік опитуваних не є чинником для опитуваних у вимірюванні цих проявів міжособистісної довіри. Проте варто розглянути результати кореляційного аналізу, аби встановити напрямки змін, отриманих під час оцінювання відмінностей результатів опитуваних.

На основі кореляційного аналізу можемо стверджувати, що зв'язку з віком не набули такі шкали: «довіра до наставників» (за І. Семків) і «довіра до інших» (за О. Савченко), що може свідчити про те, що в рівні довіри до наставників фаза життєвого циклу не задає змін у рівні прояву довіри до об'єкта взаємодії. Робимо припущення, що протягом усіх життєвих фаз роль наставника в житті досліджуваних незмінно значуща, що вказує у своєму дослідженні О. Дубасенюк, розкриваючи важливість наставників у житті особистості [5, с. 322]. Відсутність зв'язку зі шкалою «довіра до інших» з першого погляду є дещо парадоксальною, за притаманної різниці в переході між групами – фазами життєвого циклу, проте зазначимо, що за таких результатів варто шукати додаткові критерії впливу на рівень довіри всередині цих вікових груп опитуваних, що уможливить вивчення нових чинників формування довіри.

На основі кореляції (табл. 4) виявлено зв'язки великої сили між показниками фаз життєвого циклу і міжособистісною довірою (за шкалою методики І. Семків), а також з довірою до світу (за шкалою методики за О. Савченко).

Прямий, великої сили кореляційний зв'язок між шкалами «Міжособистісна довіра» і «Фаза життєвого циклу» підтверджує припущення про те, що з настанням кожної наступної фази життєвого циклу рівень довіри до об'єкта взаємодії може збільшуватися. Також подібний результат

доповнює раніше зроблені висновки про те, що пережитий суб'єктом довіри досвід може впливати амбівалентно на рівень прояву довіри [6, с. 15]. Проте подібні припущення лише уможливлюють подальшу перспективу дослідження з урахуванням додатково специфіки досвіду суб'єкта довіри, для підтвердження.

Прямий, великої сили кореляційний зв'язок між шкалами «довіра до світу» і «фаза життєвого циклу» може свідчити про те, що з переходом особистістю по циклу життєвих фаз її рівень довіри до світу зростатиме. Варто зауважити, що розглянутий нами показник «довіра до світу» є доречним відповідно до теоретичної моделі розвитку довіри, в структурі якої є ширшим поняттям, що містить міжособистісну довіру [6, с. 12]. Зазначимо, що довіра до світу також полягає в переживанні безпеки й комфорту у взаємодії суб'єкта з об'єктами зовнішнього світу, а тому з дорослішанням особистість може набувати такого світосприйняття [8, с. 17].

Зазначимо, що між шкалою «міжособистісна довіра» (за І. Семків) і фазами життєвого циклу присутній зв'язок і також виявлена різниця в проявах показників, у переході між групами вибірок, що вказує вік особистості – як чинник, що впливає на рівень прояву акту довіри.

Висновки. Актуальність дослідження концепту «довіра» зростає з кожним роком російсько-української війни, з метою покращення взаємодії суспільства, з перспективою відновлення ефективності країни, а також з метою підвищення можливостей до синергійного співіснування громадян України. З метою теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження зв'язку між фазами життєвого циклу і проявами міжособистісної довіри описано особливості класифікації життєвих фаз, а також вказано особливості структури міжособистісної довіри, що уможливило втілення методологічного підходу дослідження. На основі емпіричних результатів дослідження встановлено відмінність рівня прояву міжособистісної й довіри до інших (шкали за різними методиками) зі зміною фаз життєвого циклу особистості. Відмінностей відповідно до фаз життєвого циклу в рівні прояву довіри до наставників (за шкалою методики І. Семків) і довіри до світу (за шкалою методик О. Савченко) не виявлено. На основі кореляційного аналізу виявлено зв'язки великої сили між показниками фаз життєвого циклу і між-

Таблиця 4

Показники кореляційного аналізу результатів дослідження

Назви показників кореляції	Фази життєвого циклу	p
Міжособистісна довіра	0,231141***	0,001
Довіра до наставників	0,119831	0,1
Довіра до інших	-0,07012	< 0,1
Довіра до світу	0,229839***	0,001

Примітка: p – рівень статистичної значущості, за $p \leq 0,1$ (0,109) відсутній кореляційний зв'язок; $p \leq 0,05$ – * (0,129) слабкої сили кореляційний зв'язок; $p \leq 0,01$ – ** (0,169) середньої сили кореляційний зв'язок; $p \leq 0,001$ – *** (0,215).

собистісною довірою, а також з довірою до світу. На основі кореляційного аналізу можемо стверджувати, що зв'язку з віком не набули такі шкали: «довіра до наставників» (за І. Семків) і «довіра до інших» (за О. Савченко), що може свідчити про те, що в рівні довіри до наставників фаза життєвого циклу не задає змін у рівні прояву довіри до об'єкта взаємодії.

На основі отриманих результатів зазначимо подальші перспективи дослідження: шукати додаткові критерії впливу на рівень довіри всередині цих вікових груп опитуваних (відповідно до фаз життєвого циклу), що уможливить вивчення нових чинників формування довіри.

ЛІТЕРАТУРА:

- Боровська К. Особливості мотиваційного спрямування до стартапу в сфері бізнесу людей різних вікових категорій : кваліфікаційна робота магістра ; керівник О. Стуліка ; Маріупольський державний університет; кафедра практичної психології. Київ, 2022. 96 с. URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/3573> (дата звернення: 30.09.25).
- Василець Н.М. Соціально-психологічні чинники довіри громадян до працівників органів внутрішніх справ України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2016. 523 с.
- Ватилик М. Психологічні аспекти прояву довіри в умовах воєнного часу : кваліфікаційна робота бакалавра ; керівник О. Угрин ; Львівський державний університет внутрішніх справ; кафедра теоретичної психології. Львів, 2023. 51 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5866/1/%D0%92%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BA%20%28%D0%9C%D0%B0%D1%81%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BA%29%20%D0%9C%D0%B0%D1%80_%D1%8F%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.%20%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.%20%D0%94%D0%A4%D0%9D.%20%D0%91%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80.%2022-2023%20%D0%BD.%D1%80.pdf (дата звернення: 30.09.25).
- Дебела Я.В. Довіра як маркер психологічного благополуччя в підлітково-юнацькому віці : кваліфікаційна робота магістра ; керівник Н. Макаренко ; Криворізький державний педагогічний університет ; кафедра загальної та вікової психології. Кривий Ріг, 2024. 83 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/11091/1/%D0%94%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0%20%D0%9A%D0%A0.pdf> (дата звернення: 30.09.25).
- Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2005. 367 с.
- Кравців В.В., Тавровецька Н.І. Теоретична модель розвитку міжособистісної довіри. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2024. Вип. 1. С. 10–17. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1312> (дата звернення: 30.09.25).
- Литвинчук О.В., Юрківський О.Й. Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2. С. 71–78. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vzhdu_econ_2023_2_13 (дата звернення: 30.10.25).
- Савченко О.В., Петренко В.В., Тімакова А.В. «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко) : україномовна адаптація, валідизація та стандартизація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2022. Вип. 5. С. 16–22. URL: <http://www.psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/download/159/250> (дата звернення: 30.09.25).
- Семків І.І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді: психологічна модель : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.11. Київ : ін-т соц. та політ. психології АПН України, 2009. 21 с.
- Сердюк І.А. Інтерпретація поняття «методологічний підхід» у сучасній правничій науці. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 52–58. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvdduvs_2018_4_11 (дата звернення: 30.09.25).
- Bühler C. About the goal-structure of human life. Theoretical considerations. *Dialectica*. 1957. Vol. 11, № 1/2 (15. 3. – 15. 6. 1957). P. 187–205. URL: <https://www.jstor.org/stable/42964203> (дата звернення: 30.09.25).
- Bühler C. The Course of Human Life as a Psychological Problem. *Human Development*. 1968. Vol. 11, № 3. P. 184–200. URL: <https://www.jstor.org/stable/26761721> (дата звернення: 30.09.25).

Стаття надійшла у редакцію: 30.09.2025

Стаття прийнята: 21.10.2025

Опубліковано: 22.12.2025